

استخراج ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه نسبت به جامعه و محیط زیست

فاطمه ثقفی^۱ و مجتبی ثقفی پور^۲

چکیده

با ظهور انقلاب صنعتی چهارم و پیشرفت روزافزون جوامع در فناوری‌ها، شاهد آن هستیم که سازمان‌ها و شرکت‌ها از حیطه‌ی محدود فعالیت محلی و ملی خود پا را فراتر گذاشته‌اند و در حیطه وسیع‌تر جهانی گام برداشته‌اند و خارج از تمام مرزهای جغرافیایی قابلیت ارائه کالا و خدمات خود را دارند. با جهانی‌شدن سازمان‌ها، مسئله رقابت‌پذیری بر سر منابع و امکانات نیز شدت گرفت است و همین موضوع سبب تعارضاتی بین سازمان‌ها و جامعه در ارتباط با موضوعات محیطی شده است. گرم شدن کره‌ی زمین، باران‌های اسیدی و آلودگی شهرها از جمله هزینه‌هایی هستند که از حالت خصوصی فراتر رفته و عنوان هزینه‌ی اجتماعی را به خود گرفتند و تعارضاتی را بین سازمان‌ها و جامعه به وجود آوردند. در این پژوهش با مرور مطالعات موجود با استفاده از روش مطالعات کتابخانه‌ای، ابعاد توسعه و ترویج مسئولیت‌پذیری اجتماعی سازمان‌ها به‌خصوص دانشگاه به‌عنوان نماد فرهنگ‌سازی جوامع بررسی شده است و در انتها در قالب یک نمودار شش بعدی، مدل ذهنی با نرم‌افزار مایندمپ دسته‌بندی و ارائه شده است.

واژگان کلیدی: مسئولیت اجتماعی، مسئولیت‌پذیری اجتماع، مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه

^۱ نویسنده مسئول: دانشیار گروه مدیریت صنعتی دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، رایانامه: fsaghafi@ut.ac.ir

^۲ دانشجوی کارشناسی‌ارشد مدیریت صنعتی دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران.

مقدمه

اولین بارقه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی در نامه ۵۳ امیرالمؤمنین به مالک اشتر این چنین آمده است: " ای مالک بدان مردم از گروه‌های گوناگون می‌باشند که اصلاح هر یک جز با دیگری امکان ندارد و هیچ‌یک از گروه‌ها از دیگری بی‌نیاز نیست " یا شاید خیلی قبل‌تر از نظریات مطرح دانشمندان اروپایی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی در آموزه‌های دینی همچون وقف، زکات، خمس و ... در اسلام مشاهده می‌شود. به‌رحال جدایی سازمان از محیط اجتماعی و مشغول شدن مدیران به اهداف سازمانی و بی‌تفاوتی آنان به مسائل اجتماعی موجب گشوده شدن بابی جدید در مدیریت تحت عنوان مسائل اجتماعی یا مسئولیت اجتماعی شد (سید جوادین، ۱۳۹۸). باون و جانسون^۳ در پژوهش خود در سال ۱۹۵۳ موضوع مسئولیت اجتماعی را مطرح کردند. آن‌ها در پژوهش خود عنوان می‌دارند که کسب‌وکارها در قبال پیگیری فعالیت‌هایی که در متن اهداف و ارزش‌های جامعه قرار دارند، پاسخگو هستند (مایگنان^۴، ۲۰۰۱). کافمن و همکاران^۵ (۲۰۰۹) در بررسی مطالعات انجام‌شده دریافتند که گروه‌هایی که به فعالیت‌های مربوط به پایداری محیطی و اجتماعی پرداخته‌اند سوددهی بیشتری دارند و اگر فعالیت‌های مربوط به مسئولیت اجتماعی انجام شود، می‌شود منافع زیادی برای جامعه و سازمان در نظر گرفت که این خود در سودآوری و فرهنگ سازمان تأثیر مثبتی می‌گذارد (کافمن و همکاران، ۲۰۰۹). امروزه تأثیر سازمان‌ها بر جامعه و محیط‌زیست بر کسی پوشیده نیست و این موضوع سبب شده تا سازمان‌ها از نگاه کلاسیک خود که تنها بر سودآوری و منفعت سهامداران بنا شده بود دست‌بردارند و نگاه خود را به مسئله مسئولیت‌پذیری اجتماعی معطوف نمایند. مسئله‌ای که آنان را مسئول در برابر پاسخگویی و شفافیت فعالیت‌هایشان در برابر جامعه و محیط‌زیست قرار می‌دهد. جامعه‌ی کنونی نیز از سازمان‌های حال حاضر این توقع را دارند تا در برابر اثراتی که فعالیت‌های آنان به ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی می‌گذارد پاسخگو باشند. در حقیقت هدف مسئولیت‌پذیری اجتماعی نوعی مشارکت در توسعه پایدار در نظر گرفته می‌شود که به‌عنوان یکی از نتایج نگرانی‌ها در زمینه‌ی عواقب ناخواسته اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی از رشد سریع جمعیت، رشد اقتصادی و مصرف منابع طبیعی پدید آمده است (حسینی، ۱۳۹۴). عملکرد یک سازمان از نظر تأثیر آن بر جامعه و همچنین تأثیر آن بر محیط‌زیست، عاملی مهم در سنجش عملکرد کلی سازمان و توانایی آن برای ادامه فعالیت‌های خود به‌طور مؤثر است لذا در این پژوهش سؤال اصلی این است که ابعاد

³ Bowen & Johnson

⁴ Maignan

⁵ Kaufmann *et al*

مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه نسبت به جامعه و محیط‌زیست کدام است. در این راستا منابع موجود مطالعه و با استفاده از نرم‌افزار مایندمپ^۶ دسته‌بندی می‌شوند.

روش‌شناسی

این تحقیق از نوع کاربردی است. منبع جمع‌آوری اطلاعات این تحقیق از نوع کتابخانه‌ای است. روش‌شناسی تحقیق تحلیل محتوا و ابزار نشان دادن خروجی تحقیق استفاده از نرم‌افزار مایندمپ است.

نتایج

مسئولیت اجتماعی تعهد کسب‌وکار یا سازمان به کمک به توسعه اقتصادی پایدار از طریق کار تیمی با کارکنان، سهامداران، خانواده‌ها، نهادهای محلی و عمومی است که برای بهبود کیفیت زندگی با استفاده از روش‌هایی است که هم برای سازمان‌ها و هم برای توسعه‌ی جامعه مفید و مثمر باشد (سیدجوادین، ۱۳۹۸). مسئولیت اجتماعی مجموعه وظایف و تعهداتی است که سازمان باید در جهت حفظ و مراقبت و کمک به جامعه‌ای که در آن فعالیت می‌کند، انجام دهد (بارنی و گریفین^۷، ۱۹۹۲).

مسئولیت اجتماعی شرکتی^۸ از نظر جونز ۱۹۸۰ این مفهوم است که شرکت‌ها دارای تعهد به گروه‌های جامعه غیر از سهامداران هستند که فراتر از قانون و قراردادها است. کمیسیون اروپا (۲۰۰۱) مسئولیت اجتماعی شرکتی را روشی جهت هدایت و بهبود داوطلبانه اثرات اجتماعی و محیطی شرکت‌ها در راستای ایجاد ارزش برای سهامداران و ذی‌نفعان تعریف نموده است. موسسه بین‌المللی استاندارد^۹، ایزو ۲۶۰۰۰ در سال ۲۰۱۰ پس از جلسات متعدد میان سهامداران مختلف در سراسر جهان منتشر کرد. ایزو ۲۶۰۰۰ استاندارد راهنمایی داوطلبانه در مسئولیت‌های اجتماعی است که برای استفاده در هر نوع سازمانی طراحی شده است. همین‌طور برای رهبران کسب‌وکار این فرصت را به وجود می‌آورد تا با پیاده‌سازی آن برای اقدامات خود جهت بهبود پایداری خود از لحاظ اقتصادی، اجتماعی و سازگاری با محیط‌زیست برنامه‌ریزی کنند.

اصول مسئولیت اجتماعی در این استاندارد عبارت‌اند از:

- پاسخگویی: یک سازمان باید در مقابل تأثیراتی که بر جامعه یا محیط‌زیست دارد پاسخگو باشد.

⁶ mindmap

⁷ Borney & Griffen

⁸ Corporate Social Responsibility

⁹ International Organization for Standardization

- شفافیت: گزارش یک سازمان باید از نظر اثر فعالیت‌ها بر جامعه و محیط‌زیست، شفاف باشد.
 - رفتار اخلاقی: رفتار یک سازمان باید بر پایه‌ی صداقت، عدالت و امانت‌داری باشد.
 - احترام به منافع ذینفعان: یک سازمان باید به منافع ذینفعان خود احترام گذاشته و به آن‌ها پاسخ دهد.
 - احترام به حاکمیت قانون: یک سازمان باید قبول کند که احترام به حاکمیت قانون اجباری است.
 - احترام به هنجارهای رفتاری بین‌المللی: یک سازمان باید در عین رعایت حاکمیت قانون، به هنجارهای رفتاری بین‌المللی احترام بگذارد.
 - احترام به حقوق بشر: یک سازمان باید به حقوق بشر را به رسمیت بشناسد.
- جدول ۱. برخی از تعاریف در حوزه مسئولیت‌پذیری شرکتی (CSR)

فریدمن (۱۹۷۰) کافمن و همکاران (۲۰۰۹)	CSR به‌عنوان یک فرآیند است، نه به‌عنوان مجموعه‌ای از نتایج ابعاد اجتماعی و اخلاقی کسب‌وکار مربوط به رفاه اجتماعی و رشد و توسعه انسانی
WBCSD, 1999 as cited in Aravossis, & Panayiotou Tsousi, 2006	بر اساس تعریف WBCSD ^{۱۰} ، مسئولیت اجتماعی شرکتی عبارت است از رفتار اخلاقی یک شرکت در مدیریت جامعه به‌طوری که در روابط با سایر ذینفعان که حق قانونی در CSR کسب‌وکار دارند، به‌طور مسئولانه عمل کند. همچنین تعهد مستمر توسط سازمان به رفتار اخلاقی و مشارکت در توسعه اقتصادی همراه با توسعه‌ی کیفیت زندگی کاری کارکنان و خانواده‌های آنان و در حالت گسترده‌تر جامعه است.
اسمیت (۲۰۰۳)	از دیدگاه اسمیت مسئولیت اجتماعی شرکت فرآیند ایجاد ثروت، ارتقای مزیت رقابتی و حداکثر کردن ارزش از ثروت ایجادشده برای جامعه است که به‌طور کلی توجه و تعهد کسب‌وکار به کیفیت زندگی کارکنان، مشتریان، جامعه محلی و کل جامعه را در جهت توسعه اقتصادی پایدار مدنظر دارد.
حسینی (۱۳۹۴)	مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت ارتباط مسئولانه‌ی شرکت با کلیه‌ی ذینفعانش است که شامل مشتریان، کارکنان، صاحبان یا سرمایه‌گذاران، دولت، تأمین‌کنندگان و رقبا می‌شود. عناصر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکتی شامل سرمایه‌گذاری در توسعه جامعه، روابط کارکنان، ایجاد و نگهداری اشتغال، نظارت زیست‌محیطی و عملکرد محیطی است.
Sprinkle & Maines, 2010	مسئولیت اجتماعی شرکتی مجموعه‌ای از فعالیت‌ها را در برمی‌گیرد که در آن تمرکز به‌جای رفاه سرمایه‌گذاران، بر روی رفاه سایر گروه‌های ذینفع از جمله سازمان‌های خیریه و اجتماعی، کارمندان، تأمین‌کنندگان، مشتریان و نسل‌های آینده است.

¹⁰ World Business Council for Sustainable Development

رحمان (۲۰۱۱) ضمن ارزیابی و تحلیل تاریخی مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دهه‌های پیشین ابعاد مورد تأکید در هر دهه را استخراج نمود که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود.

جدول ۲. ابعاد مورد تأکید مسئولیت‌پذیری اجتماعی در هر دهه (رحمان، ۲۰۱۱)

دهه	ابعاد مورد توجه
۱۹۵۰	تعهد به جامعه
۱۹۶۰	رابطه بین شرکت و جامعه
۱۹۷۰	سلامت شهروندان، فلسفه‌ای که به منافع جامعه توجه دارد و به حل مسائل محلی می‌پردازد، ارتقای کیفیت زندگی، مسئولیت اقتصادی، مسئولیت قانونی، مسئولیت اخلاقی و مسئولیت داوطلبانه
۱۹۸۰	فعالیت‌های داوطلبانه، سودآوری اقتصادی، رعایت قوانین، حمایت اخلاقی و اجتماعی، مسئولیت‌های اقتصادی، مسئولیت‌های قانونی، مسئولیت اخلاقی و مسئولیت‌های داوطلبانه یا نوع‌دوستانه
۱۹۹۰	مشارکت ذینفعان، تعهد به جامعه، نظارت زیست‌محیطی، افراد، کره خاکی و سود
۲۰۰۰- به بعد	یکپارچه‌سازی ملاحظات اجتماعی و زیست‌محیطی، فعالیت‌های داوطلبانه، رفتار اخلاقی، توسعه اقتصادی، بهبود کیفیت زندگی شهروندان، حقوق بشر، محافظت از محیط‌زیست، مبارزه با فساد، شفافیت و پاسخگویی

مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه^{۱۱} (URS)

تحولات زیست‌محیطی، فرهنگی، اجتماعی و فنی موجب شده است تا موسسه‌های آموزش عالی نقش سنتی خود را مورد سؤال قرار دهند. طی دو دهه اخیر تعداد زیادی از بیانیه‌ها و چهارچوب‌ها اهمیت اجرای مسئولیت اجتماعی موسسه‌های آموزش عالی را پررنگ‌تر کرده است (الزیود و هانی^{۱۲}، ۲۰۱۳). از عناصر مهم در پیدایش مفاهیم مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه‌ها می‌شود به ظهور اقتصاد دانش‌بنیان اشاره کرد که دانشگاه‌ها را به‌عنوان یک نهاد کلیدی دانش آشکارتر کرده است. درعین‌حال، اهمیت سیاسی مفهوم اقتصاد دانش‌بنیان کنترل داخلی سنتی دانشگاه‌ها بر فرایندهای اولیه آموزش و پژوهش را با چالش مواجه کرده است. گفته می‌شود که اقتصاد دانش‌بنیان موفق نیازمند یک دانشگاه برون‌گراتر است یعنی دانشگاهی که نیازهای جامعه را در مدیریت فرایندهای اولیه به‌طور جدی مدنظر قرار دهد و به‌طور آگاهانه‌تر با شرکای اجتماعی مختلف مشارکت کند. این تحولات به‌طور آشکار تأثیر زیادی بر روابط بین دانشگاه و جامعه دارد (ماسن و همکاران^{۱۳}، ۲۰۱۹). یکی از تأثیرگذارترین سازمان‌ها در توسعه پایدار همه کشورهای دنیا، دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی می‌باشند و به‌مانند سایر بخش‌های اقتصادی کشور باید در قبال جامعه و محیط‌زیست پاسخگو باشند. دانشگاه‌ها صرفاً فراهم‌کننده خدمات آموزشی و پژوهشی نیستند بلکه

¹¹ University Social Responsibility

¹² Alzyoud & Hani

¹³ Maassen

شکل‌دهنده هویت افراد مسئولیت‌پذیر نسبت به کشور خود و سایر کشورهای جهان نیز هستند. لذا دانشگاه‌ها نقش مهمی را در ایجاد توانایی نسل آینده به‌منظور دستیابی به موفقیت، رویارویی با پدیده جهانی‌شدن و رشد اقتصادی و ساخت آینده‌های پایدار برای مردم در سراسر جهان ایفا می‌کنند (ستو پامیس^{۱۴}، ۲۰۱۱). مطالعاتی که توسط مراکز دانشگاهی برای کمک به پایداری محیطی و ساختن آینده مطلوب اجتماعی انجام می‌شود، یکی از نمودهای اصلی مسئولیت‌پذیر بودن آن مؤسسات را نشان می‌دهد (شافعی و عزیزی، ۱۳۹۲). نگوئرا^{۱۵} (۲۰۱۰) مسئولیت اجتماعی دانشگاه را توانایی دانشگاه به‌عنوان نهادی برای نشر و اجرای مجموعه اصول و ارزش‌ها از طریق مدیریت، آموزش، تحقیق و توسعه تعریف می‌کند و آرتزن^{۱۶} (۲۰۰۹) مسئولیت اجتماعی دانشگاه را رویکرد اخلاقی برای توسعه حس شهروندی مدنی و اجتماعی دانشجویان، کارکنان و اعضای هیئت‌علمی دانشگاه به‌منظور ترویج تعاملات اجتماعی، زیست‌محیطی، محیط‌زیستی، فنی و اقتصادی برای یک جامعه پایدار و با دوام محلی و جهانی می‌داند. جرج و پنا مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه آمریکای لاتین را چنین عنوان می‌کنند: "ظرفیت دانشگاه برای انتشار اصول و ارزش‌های خاص و عمومی با تمرکز بر چهار فرایند اصلی مدیریت، تدریس، پژوهش و خدمات اجتماعی برای پاسخگویی به نیازهای جامعه دانشگاه و در چارچوب کشور به‌عنوان یک کل (جرج و پنا^{۱۷}، ۲۰۱۷). کاریما و همکاران^{۱۸} (۲۰۰۶) در پژوهشی با عنوان "شناسایی موضوعات برای آموزش مسئولیت‌های اجتماعی در دانشگاه‌ها و فعالیت‌های موجود در دانشگاه توکیو"، برنامه‌های آموزشی دانشگاه توکیو در خصوص مسئولیت اجتماعی دانشگاه و مسئولیت اجتماعی سازمان‌ها را مورد بررسی و مقایسه قرار می‌دهند و برنامه آموزشی لازم پیرامون مسئولیت اجتماعی برای دانشگاه‌ها را ارائه می‌دهد. از سوی دیگر باید در نظر گرفت که همه مسئولیت‌های دانشگاه به‌طور مستقیم در جهت ترویج مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها نیست. برخی از این وظایف در درجه اول در جهت حفظ یکپارچگی خود دانشگاه است که به آن مسئولیت اجتماعی دانشگاه می‌گویند. مسئولیت اجتماعی دانشگاه از نظر والایس (۲۰۱۳) خط‌مشی کیفیت اخلاقی در فعالیت‌های جامعه دانشگاهی شامل دانشجو، مربی و مدیر در خلال مدیریت پاسخگو در قبال اثرهای آموزشی، شناختی، کاری و محیطی دانشگاه است که در گفت‌وگوی فعال با جامعه برای ارتقای توسعه انسانی پایدار است و در چهار مرحله تعهد، خودتشخیصی، تطابق و پاسخگویی رخ می‌دهد. مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاهی

¹⁴ Seto-Pamies

¹⁵ Noguera

¹⁶ Arntzen

¹⁷ Jorge & Pena

¹⁸ Karima

به مشارکت و همکاری دانشگاه با جوامعی شبیه خودش از طریق انتقال دانش، ارائه خدمات، تحقیق، تدریس و بورس تحصیلی اطلاق شده است (شو شیانگ^۹، ۲۰۱۵). در بیانیه‌ی کنفرانس ۲۰۰۹ بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه‌ها از نظر کارکردهای آموزشی آنان در پرورش شهروندان مسئول، آگاه به حقوق خود و دیگران، دارای تفکر انتقادی، مشارکت‌جو، آزادمنش، آینده‌نگر، حساس به مشکلات جامعه و در جستجوی حل آن‌ها، متعهد به صلح، حقوق بشر و ارزش‌های دموکراسی و عدالت تأکید شده است.

جدول ۳. دیدگاه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی و آموزش عالی

شرح دیدگاه	دیدگاه	ارائه‌دهنده
به مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌عنوان ابزاری جهت نیل به اهداف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی نگاه می‌شود	دیدگاه‌های ابزاری، سیاسی و اخلاقی	Übuis & Alas, (2009)
انتظارات عمومی را برآورده می‌نماید. • سودآوری را در بلندمدت افزایش می‌دهد. • موجب رعایت الزامات اخلاقی توسط سازمان می‌شود. • از گسترش قوانین و مقررات دولتی جلوگیری می‌کند. • موجب افزایش شهرت و اعتبار سازمان می‌شود. • ایجاد محیطی برای کشف و جذب استعدادها	دیدگاه فلسفه اخلاق	Jose´-Manuel et al, (2008)
رویکرد تعهد اجتماعی، رویکرد مسئولیت‌پذیری اجتماعی، رویکرد پاسخگویی اجتماعی	رویکردهای سه‌گانه	Leonidas et al, (2012)
توجه به حاکمیت سازمانی، رعایت حقوق افراد، عدالت در مورد نیروی انسانی، توجه به محیط‌زیست، اخلاقیات، توجه به نیازهای دانشجویان، توسعه انجمن‌ها	دیدگاه دانشگاه مسئولیت‌پذیر	Nejati, (2011)
تعامل بخش خصوصی و آموزش عالی، تجاری‌سازی خروجی‌های دانشگاه‌ها، ورود مفاهیم کسب‌وکارهای اجتماعی در پژوهش و آموزش عالی، تعامل صنعت و دانشگاه، کمک آموزش عالی به تولید محصولات سبز	دانشگاه پاسخگو	Karima et al, (2006)
تعامل بخش خصوصی و آموزش عالی، تجاری‌سازی خروجی‌های دانشگاه‌ها، ورود مفاهیم کسب‌وکارهای اجتماعی در پژوهش و آموزش عالی، تعامل صنعت و دانشگاه، کمک آموزش عالی به تولید محصولات سبز	دیدگاه تعاملی بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کسب‌وکارها	Brown, (2009)

جدول ۴. برخی از مقالات پژوهشی منتشرشده در زمینه مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه‌ها

عنوان تحقیق	محقق
مقاله‌ای با عنوان "توسعه مسئولیت اجتماعی دانشگاهی مدلی برای چالش‌های جامعه مدنی نوین"	Vasilescu et al, (2010)
پژوهشی با عنوان " آیا دانشگاه می‌تواند به‌عنوان یک راهبر در مسئولیت اجتماعی سازمانی نقش ایفا کند؟" مؤسسات آموزش عالی مالزی	Ahmed, (2012)
سازمان یادگیرنده و مسئولیت اجتماعی در مؤسسات آموزش عالی در رومانی	Lenuta Rus et al, (2014)
مقاله‌ای تحت عنوان "آیا دانشجویان از مسئولیت اجتماعی دانشگاه آگاه‌اند؟" دانشگاه لئون اسپانیا	Vazquez et al, (2014)
چارچوبی برای مسئولیت اجتماعی و پایداری دانشگاه: مورد مطالعه دانشگاه سوئد ملی مصر	Alaa Tag Eldin, (2015)

مدل‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه

انواع مدل‌های مختلفی برای مسئولیت‌پذیری دانشگاهی ارائه شده است که در ذیل به برخی از آنان اشاره خواهیم کرد.

۱. مدل مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاهی اروپا ۲۰

پروژه EU-USR پاسخی به دو نیاز بود. اولاً الزام وجود یک استراتژی مسئولیت‌پذیری اجتماعی برای تمام دانشگاه‌های اروپا و ثانیاً مقابله با متعادل نبودن اقدامات مربوط به مسئولیت‌پذیری اجتماعی در میان دانشگاه‌ها در نواحی مختلف اروپا. هدف اصلی این پروژه طراحی مشترک یک چهارچوب اروپایی است که اجازه توسعه یک برنامه‌ی اروپایی و شبکه‌سازی بین دانشگاه‌های اروپایی به لحاظ مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌منظور تقویت اقدامات مسئولانه‌ی اجتماعی در سطح اروپا و فراتر از آن را در زمینه‌های حکمرانی سازمانی، حقوق بشر، شیوه‌های کار، محیط، اقدامات عملیاتی منصفانه، مسائل مربوط به مصرف‌کننده، مشارکت جامعه و توسعه‌ی آن فراهم می‌کند. با مراجعه به بهترین دانشگاه‌ها و مشاهده فعالیت‌های انجام‌شده در زمینه مسئولیت اجتماعی توسط آن‌ها یکسری استانداردها برای مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاهی در سرتاسر اروپا استخراج گردید. این استانداردها توسط دانشگاه‌ها و سازمان‌هایی که در انجام پروژه مشارکت داشتند مورد بررسی، اصلاح و تجدیدنظر قرار گرفتند و اتحادیه اروپا استانداردهای زیر را به‌عنوان هسته‌ی اصلی فعالیت‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاهی منتشر کرد (EU-USR Project, 2012).

۱: تحقیق، آموزش، پشتیبانی از یادگیری و مشارکت عمومی

- متنوع و گسترده کردن دسترسی به آموزش در قالب تعهد به یادگیری مادام‌العمر.
 - اطمینان از اینکه بودجه‌های عمومی تهیه‌شده برای حمایت از آموزش و هزینه‌های دانشجویی در راه درست صرف شده باشند.
 - **حکمرانی** که در آن اصول مسئولیت‌پذیری اجتماعی در سرتاسر سیاست‌های سازمانی، استراتژی، رویه‌ها و فرآیندها موردتوجه قرار می‌گیرد.
 - سازمان رسماً اتحادیه‌های کارکنان و دانشجویان را به رسمیت شناخته و آن‌ها را به‌عنوان شرکا در مسائل حاکمیتی و تصمیم‌گیری مشارکت داده و برای نمایندگان آن‌ها جایگاهی در هیئت‌مدیره و کمیته‌های مشورتی در نظر می‌گیرد.
 - سازمان فرهنگی از مسئولیت اجتماعی را با استانداردهای اخلاقی و حرفه‌ای بالا و پروتکل‌های روشن برای مبارزه با تضاد منافع تشویق می‌کند.
۱. **پایداری اجتماعی و زیست‌محیطی:** مؤسسه متعهد به پایداری زیست‌محیطی و تنوع زیستی در تمام جنبه‌های عملیات خود از جمله استفاده از محصولات، خدمات و کارها و ارزیابی تصمیمات خود است.

۲. شیوه‌های عادلانه

- سازمان برابری و عدالت را برای کارکنان، دانشجویان و دیگران به صورتی مناسب تضمین می‌کند.
- استفاده از روش‌های شفاف، منصفانه و عادلانه استخدام و ارتقاء کارکنان، استفاده از اقدامات مثبت در جاهای مناسب و تدارک توسعه‌ی جامع کارکنان به‌طوری‌که مسئولیت‌پذیری اجتماعی در آن دخیل شده باشد.

۲: چهارچوب انجمن ملت‌های آسیای جنوبی

شبکه‌ی دانشگاهی انجمن ملل آسیای جنوبی یک چهارچوب مفهومی پایداری و مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاهی را با چهار مؤلفه اصلی زیر پیشنهاد داده‌اند (شوشیانگ، ۲۰۱۵)

- (۱) تدریس و یادگیری، تحقیق و خدمات علمی (۲) حکومت و اداره دانشگاه، (۳) مشارکت جامعه و (۴) زندگی دانشگاهی به‌منظور ارتقای USR و بیان چالش‌های محیطی، اقتصادی و اجتماعی که در جامعه‌ی کشورهای آسیای جنوبی با آن مواجه هستیم. چن^{۲۱} در سال ۲۰۱۵

با ترکیب ادبیات موجود در زمینه USR، چهارچوب SCOPE را برای مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاهی به شرح زیر ارائه نمود.

SCOPE در قالب چهارچوب USR جدول ۵. ترکیب مؤلفه‌های

مؤلفه	ناحیه
اجتماعی	حقوق بشر، توسعه پایدار نیروی انسانی
زیراجتماعی	سیاست‌های استخدامی، آموزش اعضای هیئت‌علمی و کارکنان، تعادل بین کار و زندگی، فرصت‌های برابر در محیط کاری
شناختی	قومیت - جنس - فقر - معلولیت
سازمانی	مدیریت خلاق، فرهنگ کاری، جنبه‌های از پیش ذکر شده سازمان
بشردوستانه	دانشگاه داوطلب، دانشگاه خیر
اقتصادی	شفافیت، اصول حاکمیت شرکتی، کیفیت و ایمنی تدارک محصولات و خدمات
اخلاق	مجموعه اصول اخلاقی، حفاظت از مالکیت معنوی، حفاظت از حق چاپ
محیطی	ساختار سازمانی محیطی اعم از بازیافت، صرفه‌جویی در انرژی، حفاظت از منابع طبیعی، سرمایه‌گذاری در فناوری‌های محیطی، محصولات و خدمات زیست‌محیطی
آموزشی	افزایش دانشجویان، آگاهی ذینفعان از ارزش‌های جامعه و درک جامعه

۳: مدل مسئولیت‌پذیری اجتماعی پنج بعدی برای دانشگاه‌های غرب کشور

شافعی و عزیزی (۱۳۹۲) در پژوهشی که برای اندازه‌گیری میزان مسئولیت اجتماعی درک شده در دانشگاه‌های مورد مطالعه انجام دادند از ۵ بعد معرفی شده در مدل پاسخگویی اجتماعی سازمانی ارائه شده توسط احمدی (۱۳۹۱) مطابق شکل ۱ به شرح زیر استفاده نمودند.

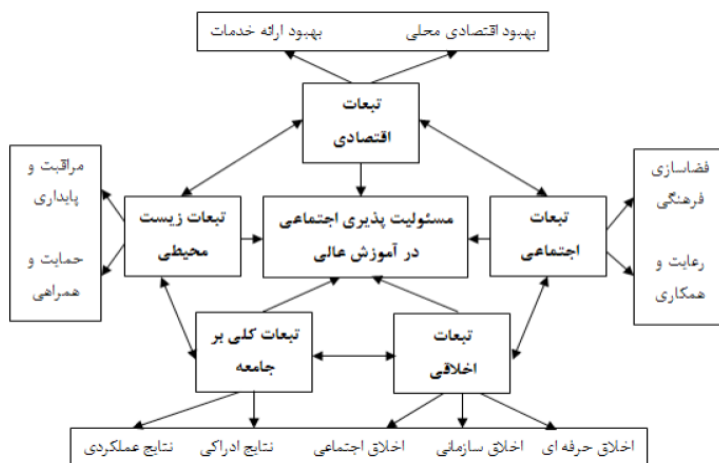
۱. بعد اقتصادی

- بهبود اقتصاد محلی (مثل افزایش فرصت‌های شغلی و بهبود اشتغال محلی)
- بهبود ارائه خدمات (مثل ارائه سریع و به موقع خدمات به ارباب رجوع و داشتن شفافیت مالی - اقتصادی و فاقد تخلفات مالی در مراجع قانونی)

۲. بعد اجتماعی

- فضا سازی فرهنگی (مثل نهادینه سازی یک آرمان و رسالت اجتماعی برای دانشگاه)
- رعایت و همکاری (مثل احترام گذاشتن به حقوق اقلیت‌های دینی، نژادی و جنسیتی در دانشگاه) بعد زیست محیطی

- مراقبت و پایداری (مثل آگاهی با استانداردهای زیست‌محیطی و شاخص‌های آلودگی محیطی) حمایت و همراهی (مثل حمایت از به‌کارگیری فناوری‌ها، ماشین‌آلات و روش‌های انجام کار سازگار با محیط‌زیست)
۳. بعد اخلاقی
- اخلاق حرفه‌ای (خودداری کارکنان و اعضای هیئت‌علمی دانشگاه از تأخیر در ورود و خروج)
 - اخلاق سازمانی (تدوین منشور اخلاقیات در دانشگاه و رعایت مفاد آن)
 - اخلاق اجتماعی (حفظ اسرار و اطلاعات کارکنان و اساتید و احترام به حریم خصوصی)
۴. تبعات کلی بر جامعه
- نتایج ادراکی (همانند شهروندی مسئول، در قبال مسائل اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی)
 - نتایج عملکردی (پاسخگویی مطلوب دانشگاه در قبال تبعات منفی اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی)

شکل ۱. مدل مسئولیت‌پذیری پنج بعدی غرب کشور (شافعی و عزیز، ۱۳۹۲)

۴: مدل چهار ناحیه‌ای مسئولیت‌پذیری اجتماعی

با دنبال کردن یک محور علمی-سازمانی، چهار نوع از اثرات در ارتباط با یک دانشگاه از یکدیگر متمایز می‌شود (ولیس، ۲۰۰۸). این چهار اثر شامل موارد زیر است.

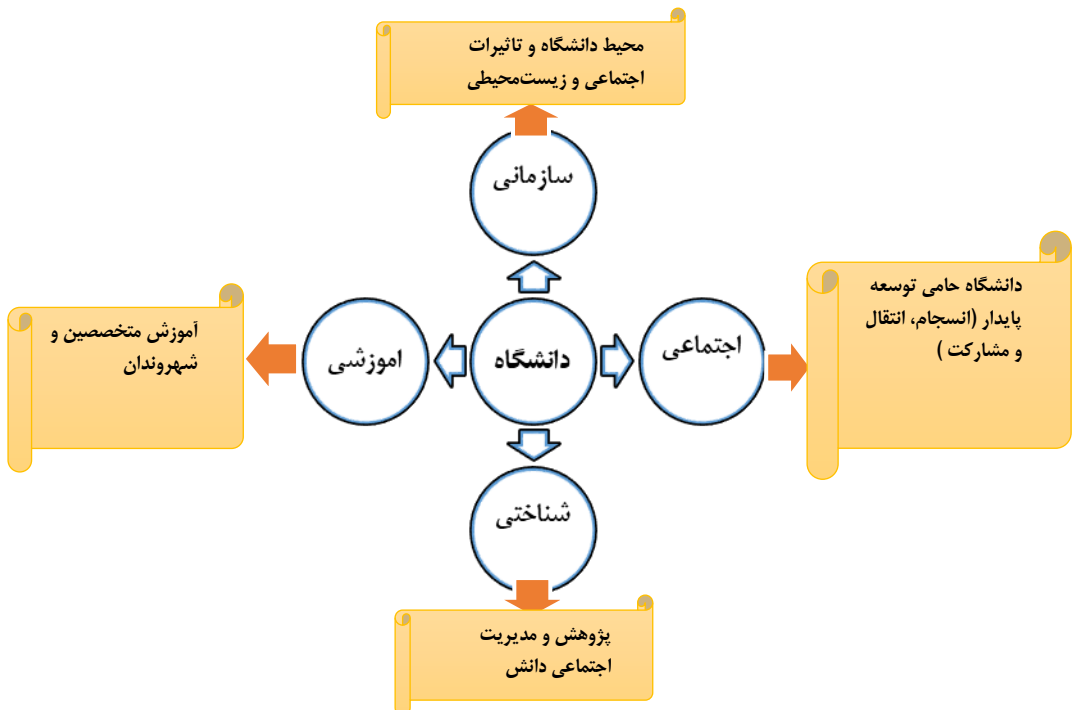
۱. اثرات سازمانی: دانشگاه نیز مانند هر سازمانی تأثیری بر زندگی جامعه دانشگاهی خود از جمله کارکنان اداری، دانشگاہیان و دانشجویان دارد. نحوه‌ی انجام وظایف روزمره آن نیز

تأثیرات زیست‌محیطی را در قالب زباله، جنگل‌زدایی، هزینه‌های انرژی، هزینه‌های حمل‌ونقل و غیره دارد.

۲. اثرات آموزشی: دانشگاه آموزش را برای افراد جوان فراهم می‌کند و بر اخلاقیات، ارزش‌ها و روشی که آنان جهان را تفسیر نموده و در آن رفتار می‌کنند، تأمل می‌کند. بر قوانین اخلاقی تأثیر گذاشته و آگاهانه یا ناآگاهانه تعریف اخلاق حرفه‌ای و نقشه‌ای اجتماعی انضباط فردی را هدایت می‌کند.

۳. تأثیرات شناختی: دانشگاه‌ها تولید دانش را هدایت نموده و به‌طور اجتماعی بر حقیقت، علم، عقلانیت، مشروعیت، مطلوبیت و آموزش تأثیر دارند. آن‌ها ارتباط بین علوم فنی و جامعه را تقویت می‌کنند و پیش‌نیاز کنترل اجتماعی و تخصیص دانش را مهیا می‌سازند.

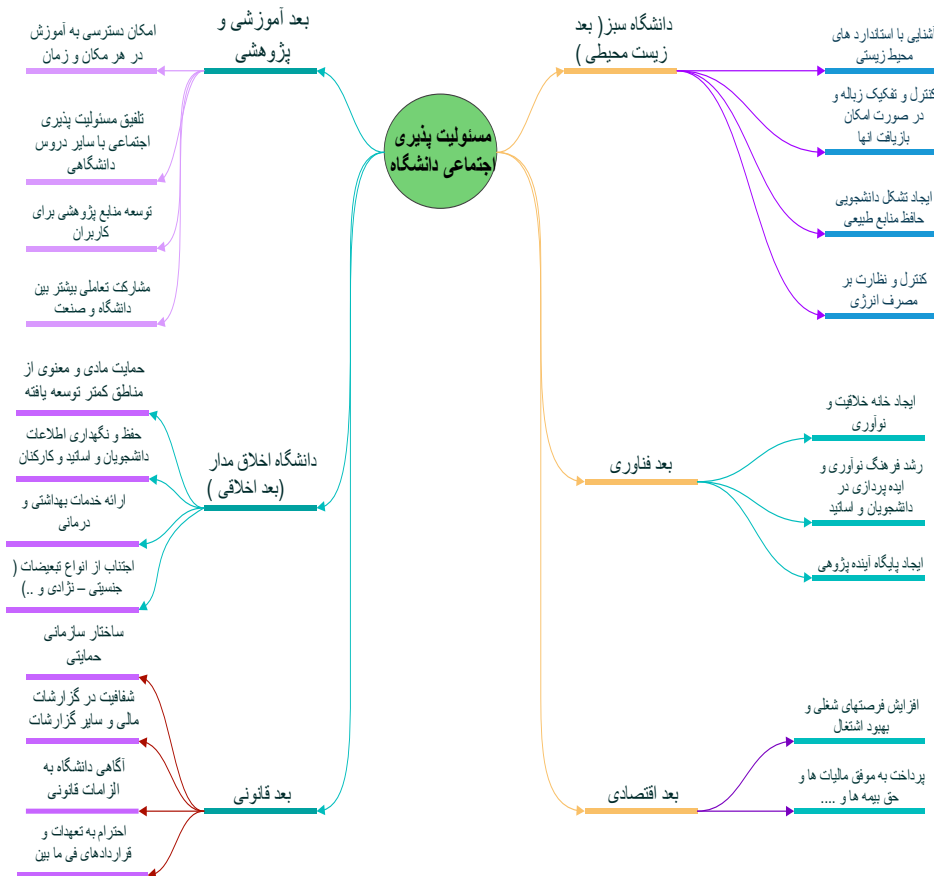
۴. تأثیرات اجتماعی: دانشگاه یک مرجع اجتماعی است که می‌تواند باعث پیشرفت شود، سرمایه اجتماعی بسازد، دانش آموزان را برای واقعیت‌های بیرونی آماده کند، دسترسی به دانش را فراهم کند یا از آنچه در سطح بین‌المللی انجام می‌شود تقلید کند و نسبت به محیط اطراف خود بی‌اعتنا باشد یا برعکس به‌صورت بسیار عمیق به دنبال حل مشکلات محیط خود باشد. دانشگاه مسئول از خود می‌پرسد که چگونه می‌شود به توسعه‌ی اجتماعی و حل مشکلات اساسی جامعه کمک کند.

شکل ۲. مدل چهار ناحیه‌ای مسئولیت‌پذیری اجتماعی

نتیجه‌گیری

سازمان‌ها برای بقا و ادامه حیات خود ناگزیر به تبادل منابع با محیط خود هستند. این تبادل منابع به پیامدهایی منجر می‌شود که سازمان‌ها در قبال نتایج آن مسئول هستند و باید پاسخ مناسب را ارائه دهند. در این میان مؤسسات آموزش عالی و دانشگاه‌ها که جز ارکان مهم تربیت شخصیتی افراد آن جامعه و شکل‌دهنده‌ی فرهنگ جامعه می‌باشند نیز از این پاسخگویی مستثنا نیستند. با بررسی‌های اطلاعات به‌دست‌آمده از طریق روش مطالعات کتابخانه‌ای، ابعاد مسئولیت‌پذیری دانشگاه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار بر آن در قالب شکل ۳ دسته‌بندی شده است.

شکل ۳. ابعاد مسئولیت‌پذیری دانشگاه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار بر آن

پیشنهادات

- فراهم نمودن زمینه‌ی حضور فعال دانشجویان در جامعه به‌نوعی که دانشجو مسئولیت‌پذیری اجتماعی را به‌طور عملی درک و تمرین کند. به‌عنوان مثال جهت درک بهتر مسئولیت‌پذیری

بودن دانشجویان نسبت به محیط‌زیست می‌شود تشکیل‌های دانشجویی حافظ محیط‌زیست در دانشگاه‌های کشور تشکیل شود و به‌طور عملی به‌صورت منظم و مشخص این تشکل به پاک‌سازی مناطق طبیعی محلی اقدام نماید.

- با ایجاد پایگاه‌های آینده‌پژوهی در مسائل مربوط به مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌توانند روندهای آتی در این زمینه را شناسایی کنند و بانک اطلاعاتی جامعی از الگوهای آینده را جمع‌آوری و ذخیره سازی کرد
- برگزاری جایزه‌ی دانشکده‌ی مسئولیت‌پذیر (دانشکده‌ها با ارائه گزارش‌های جامع و مدون از مسئولیت‌پذیری اجتماعی خود می‌توانند به رقابت با هم در این فضا قرار گیرند)
- دانشگاه‌ها بهتر است مراکزی در دانشگاه تشکیل دهند تا کاغذهای باطله‌ی بازیافتی که ممکن است توسط دانشجویان در سطل زباله‌ها رها شود دریافت کنند و به دانشجویان طرح‌های تشویقی اینترنت و کمک‌هزینه‌های خرید کتاب ارائه دهند.
- از دانشگاه‌ها انتظار می‌رود تا به‌طور مستمر استفاده از پنل‌های انرژی خورشیدی را جهت تأمین برق موردنیاز دانشگاه‌ها جایگزین نمایند تا با این کار از استفاده‌ی بی‌رویه‌ی سوخت‌های فسیلی جلوگیری می‌شود.
- ارائه خدمات و بورسیه‌ی تحصیلی به دانش‌آموزان مناطق کم‌بضاعت جهت برقراری عدالت آموزشی
- در جهت ارتقاء اقتصاد محلی با ارائه‌ی کارگاه‌ها و آموزش‌ها به افراد آن منطقه می‌توانند زمینه‌ی ظهور استارت‌آپ‌های نوپا را فراهم نمایند.

منابع

۱. حسنی، علی (۱۳۹۴). اولویت‌بندی ابعاد و مسئولیت اجتماعی در صنایع نفت و گاز. مورد مطالعه: شرکت نفت و گاز پارس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران
۲. سیدجوادی، سید رضا و جلیلیان، حسین (۱۳۹۸). تئوری‌های مدیریت، تهران: انتشارات نگاه دانش
۳. شافعی، رضا و عزیزی، نعمت اله (۱۳۹۲). مطالعه وضعیت مسئولیت‌پذیری سازمانی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی در غرب کشور. رفتار سازمانی در آموزش و پرورش. ۵-۲۲
4. Alaa Tag Eldin, Mohamed. (2015). A Framework for University Social Responsibility and Sustainability: The Case of South Valley University ,Egypt. International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic and Management Engineering, Vol. 9. No:7
5. Alzyoud, S. A., & Hani, K. B. (2015). Social responsibility in higher education institutions: application case from the middle east. European Scientific Journal March 2015 edition vol.11, No.8, 11 (8), 122-129.

6. Aravossis, K. G., Panayiotou, N. A., & Tsousi, K. (2006). A proposed methodological framework for the evaluation of corporate social responsibility. *Environmental economics and investment assessment*, 98, 87-95
7. Arntzen, A.A.B. (2009). Knowledge, technology and university social responsibility (USR): A conceptual framework. Eduardo Tome (Editor) . *Proceedings of the 11th European Conference on Knowledge Management* ,2-3 September 2010. 74-81.
8. Borney,F, & Griffen,R. (1992). *Management : industrial management*. Houghton Mifflin Co,Boston.
9. Brown Ed, Cloke J. (2009). Corporate Social Responsibility in Higher Education and. *An International E- Journal for Critical Geographies*; 8 (3): 474-483.
10. EU_USR Project. (2012). *Comparative Research on the Social Responsibility of Universities in Europe and Development of a Community Reference Framework, Final (Synthesis) Report*
11. Jorge, M.L., & Pena, F.J.A (2017). Analysing the literature on university social responsibility: A review of selected higher education journals *Higher Education Quarterly*, John Wiley & Sons Ltd. 1-28
12. Jose M, Prado L, et al. (2008). Social Rresponsibility in Spain. *Management Decision*; 46 (8): 1247-1271.
13. Karima R, Oshima Y, Yamamoto k. (2006). Identification of Subjects for Social Responsibility Education at Universities and the Present Activity at the University of Tokyo. *Environmental Sciences*; 13(6): 327-337.
14. Karima, Risuke, and Oshima, Yoshito, and Yamamoto, Kazuo ,(۲۰۰۶) , Identification of subjects for Social Responsibility education at universities and the present activity at the university of Tokyo, *Environmental Sciences* ,Vol. 13, No. 6, p 327-337
15. Kaufmann, L., Reimann, F., Ehrgott, M., & Rauer, J. (2009). Sustainable success. For companies operating in developing countries it pays to commit to improving social and environmental conditions. *Executive Advisor*, June 22.
16. Lenuta Rus, Claudia et al., (2014). Learning Organization and Social Responsibility in Romanian Higher Education Institutions. *Procedia–Social and Behavioral Sciences*,No 142,pp. 146-153. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>
17. Leonidas P, Mary G, Theofilos P, Amalia T. (2012). Managers' Perceptions and Opinions towards Corporate Social Responsibility (CSR) in Greece. *Procardia Economics and Finance 1 International Conference On Applied Economics (ICOAE)*; 311 – 320.
18. Maassen, P., Andreadakis, Z., Gulbrandsen, M., & Stensaker, B. (2019). *The Place of Universities in Society*. Hamburg: The Global University Leaders Council Hamburg

19. Maignan, I. (2001). "Consumers Perceptions of Corporate Social Responsibilities: A Cross-Cultural Comparison". *Journal of Business Ethics*. 30. PP 57-72
20. Nejati M, Shafaei A, Salamzadeh Y, Daraei M.) 2011(. Corporate social responsibility and universities: A study of top 10 world universities' website. *African Journal of Business Management*; 5(2): 440-447
21. Noguera J.M. (2010). University social responsibility: Methodological development proposal. Article in the GUNi.
22. Rahman, Shafiqur. (2011). Evaluation Of Definitions: Ten Dimensions Of Corporate Social Responsibility, *Word Review Of Business Research*, vol.1.NO. 1.March 2011.PP.166-176.
23. Seto-Pamies, D., Domingo-Vemis, M., & Rabassa- Figueras, N. (2011). Corporate social responsibility in management education: current status in spanish universities. *Journal of Management and Organization* ,17(5), 604-620
24. Shu-Hsiang, C. H. E. N., Nasongkhla, J., & Donaldson, J. A. (2015). University social responsibility (USR): Identifying an ethical foundation within higher education institutions. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 14 (4): 165-172
25. Sprinkle Geoffrey B., MainesLaureen A., (2010), The benefits and costs of corporate social responsibility, *Business Horizons*, 53, 445—453.
26. Sullivan, W. M. (2003). The university as citizen institutional identity and social responsibility. A special report *The civic Arts Review*, 16(1), 1-14
27. Übüs Ü, Alas R, (2009). Ruth Alas Organizational Culture Types as Predictors of Corporate Social Responsibility. *Engineering Economics*; (61): 90-99.
28. Vasilescu, R., Barna, C., Epure, M., & Baicu, C. (2010). Developing university social responsibility: a model for the challenges of the new civil society. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 4177-4182